

SEBŐK FERENC

ANGOL – MAGYAR KAPCSOLATOK A MOHÁCSI VÉSZ IDŐSZAKÁBAN

II. Lajos király uralkodásának tízéves korszaka a külpolitika- és a diplomácia-történet, illetve a hadtörténet szempontjából két részre osztható. Az első szakaszban, amely 1516-tól 1521-ig tartott, a hagyományosnak mondható külpolitikai vonalvezetés érvényesült magyar részről, amelynek lényege úgy foglalható össze, hogy az ország több-kevesebb sikerrel lavírozott az egyre erőteljesebb török, illetve a kevésbé erőteljes, de annál szívósabb és kifinomultabb módszerekkel dolgozó Habsburg hegemonisztikus törekvések közepette. A Hunyadi Mátyás halálát követő időszakban a közép-európai országokat saját jogaruk alatt egyesíteni kívánó két dinasztia, a Habsburgok és a Jagellók közül az utóbbiaknak sikerült elérni céljukat, és látszólag igen nagy hatalmat összpontosítottak a kezükben. Csehország, Magyarország és Lengyelország királyaiként hatalmas, egybefüggő terület fölött uralkodtak, azonban az első látásra igen jelentősnek tűnő országegyüttes korántsem alkotott egységes birodalmat, sőt az egyes országok erejét nem kis mértékben megbénították a belső hatalmi harcok, amelyeket a rendi társadalom különböző érdekcsoportjai vívtak egymás ellen. A külpolitikára az a tényező nyomta rá a bélyegét, hogy a Jagellók országait szinte minden oldalról ellenséges hatalmak vették körül, amelyek közül, különösen 1521-től, a Török Birodalom bizonyult a legveszedelmesebbnek.

Magyarország szempontjából 1521 előtt is döntő fontosságúnak tekinthetjük a török elleni külső segítség kérdését. Mátyás király halálát követően megrendültek a török elleni védelem anyagi alapjai, az állam bevételei a korábbiak kb. egyötödére estek vissza; a Jagelló-korban évenként átlagosan 200 ezer aranyforint bevétel állt az államháztartás rendelkezésére, amely összeg még a végvári vonal fenntartásának költségeit sem fedezte, ezért a védelemhez állandó külföldi segílyezésre volt szükség, amelyet kisebb-nagyobb rendszerességgel a pápa, illetve Velence biztosítottak. A magyar diplomáciának egyre inkább e segílyek biztosítása vált az egyedüli feladatává. Magyarország 1521-ig minden belső politikai, gazdasági és egyéb nehézségei ellenére viszonylag sikeresen verte vissza a meg-megújuló török támadásokat, bár hozzá kell tennünk: ezek a kísérletek arányaikat tekintve nem hasonlíthatók azokhoz a hadjáratokhoz, amelyek 1521-gyel veszik kezdetüket, és amelyek egészen 1566-ig, Szulejmán szultán haláláig, többször is megisméltódnak, és amelyek az ország tartós három részre szakadását eredményezik. Az 1512-től 1520-ig uralkodó Szelim szultán idején indultak el a nagy török hódítások, amelyek a birodalom területét megduplázták. Ekkor még csak keleti területekkel gyarapodott a Török Birodalom, pl. 1517-ben Egyiptomot hódították meg. Míg a szultán keleti hódításai kötötték fel, Magyarországgal több alkalommal is békét kötött, amely azonban török felfogás szerint mindig csak az uralkodó haláláig volt érvényben, ezért 1520-ban az új szultán, Szulejmán, követséget küldött Budára, hogy az 1519-ben három évre megkötött békeszerződést a korábbi gyakorlatnak megfelelően meghosszabbítsák. A magyar kormányzat nem ismerte fel a szultáni trónon bekövetkezett változás jelentőségét, és azt hitte, hogy a korábban bevált diplomáciai kötérlhúzás módszerével élhet, azaz a török követet Budán visszatartva

az európai uralkodóktól és pápától segínyt kért a török elleni támadó háború céljaira. A korábbi tapasztalat ugyanis az volt, hogy deklarált háború esetén nagyobb összegű segélyekre lehetett számítani, békekötés esetén azonban éppen a békére hivatkozva a külföldi hatalmak megtagadták a segélyezést, vagy pedig csak igen vékonyan csordogált az oly annyira hiányzó anyagi támogatás. Mivel az ország bevételei békeidőben sem fedezték a végvárak fenntartását, a kormányzat mintegy előre menekülve, a törökkel való békekötés halogatásával próbálta nagyobb anyagi áldozat vállalására ösztökélni az európai hatalmakat. Ezúttal azonban a számítás hibásnak bizonyult, mert az uralkodóváltás nehézségein igen gyorsan úrrá lévő Szulejmán követének visszatartása miatt felbőszülve hadait Magyarország ellen fordította, és 1521 tavaszán megindította első nagy erejű támadását a végvári vonal áttörése céljából.¹

Ezen események készítették II. Lajos királyt arra, hogy más európai uralkodók mellett VIII. Henrik angol királyhoz is segélykérő levelet intézzen. A II. Lajos korabeli angol–magyar kapcsolatok történetének vizsgálatát megnehezíti az a tény, hogy noha rendelkezésünkre áll több II. Lajos által írt levél VIII. Henrikhez, illetve Thomas Wolsey kardinálishoz², nem ismerjük azonban az ezekre a levelekre adott válaszokat, ezért csak másodkézből, VIII. Henriknek a pápához írt leveleiből, angol követjelentésekből, későbbi fejleményekből, és a korabeli európai politikai eseményekből következtethetünk e kapcsolatok mibenlétére.

1521. június 30-án, mikor már csak néhány nap választotta el a török csapatokat Szabács, az egyik legfontosabb végvár ostrom alá vételétől, II. Lajos Budáról levélben fordult VIII. Henrik angol királyhoz. Tudósította az angol királyt a kereszténységet fenyegető veszedelemről, a török európai és ázsiai hódításairól, majd pedig rátért a hadihelyzet ismertetésére: a szultán követet küldött a korábbi békeszerződés meghosszabbítása céljából, s midőn a császár (V. Károly) és a francia király (I. Ferenc) között a háború kitört, a szultán felismerve, hogy kereszties hadjárattól nem kell tartania, „incredibili Equitatu ac peditum collecta multitudine, Tormentis preterea alijsque rebus ad bellum usum necessarijs celerime comparatis bellum nobis inferre statuit...”³ Részletesen ismertette a török hadmozdulatokat és terveket, ami azért érdekes, mert a szultán június 18-án és 19-én tartott haditanácsot Szófiában, ahol Szabács ostroma mellett döntöttek. 30-án Budán viszont már úgy tudták, hogy a szultánnak 200 ezer embere van, „quos ipse ad obsidionem arcis nostre Nándor Albensis ducet...”, amelynek ostroma után „ad Budam ubi nobis Regia est capiendam properabit...”. Tehát vagy a magyar hírszerző szolgálat működött kiválóan, vagy a magyar hadvezetés ítélte meg meglehetősen pontosan a török hadicéljait, amihez persze nem kellett különösebben nagy bölcsesség, hiszen a török nyilván olyan jól tudta, mint II. Lajos, hogy Nándorfehérvár „est omnium que Turcis sunt finitime cor et caput clavisque tocius Regni“. Egy másik török sereg Mehemet bég parancsnoksága alatt 80 ezer emberrel Erdélyre támad, hozzájuk csatlakozott 40 ezer emberével a havasalföldi

¹ A mohácsi vész diplomáciai előzményeinek alapos, korszerű feldolgozását adja: KOSÁRY D.: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp. 1978. (továbbiakban: KOSÁRY 1978), ahol az ide vonatkozó bel- és külföldi szakirodalom is megtalálható. A csatának és előzményeinek hadtörténeti, belpolitikai stb. vonatkozásait feldolgozza: SZAKÁLY F.: A mohácsi csata. Bp. 1975., és KUBINYI A.: A mohácsi csata és előzményei. Századok 1981. 66–107., Mohács. Tanulmányok. Szerk.: RÚZSÁS L. és SZAKÁLY F. Bp. 1986.

² SIMONYI E.: Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból. 1521–1717. Pest 1859. Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria V. (továbbiakban: SIMONYI 1859).

³ SIMONYI 1859. 63.

vajda is. A harmadik, közelebről nem részletezett török sereg pedig Horvátországot pusztítja. Nehogy a lengyel király rokona megsegítésére indulhasson, a szultán 50 ezer tatárt zúdított Lengyelország pusztítására. Noha a seregek létszámát valószínűleg túlbecsülte II. Lajos, pontos helyzetérékelést adott. Ezek után arra kérte VIII. Henriket, hogy mivel „... eiusque auctoritas apud eos est maxima,” hasson oda, hogy a császár és a francia király kössenek békét, „... ut has vires quas in se ipsos et fundendum christianum sanguinem compararunt, in Teterrimorum hostium vertant excidium.” Végül hozzátette: „Opus autem est celeritate, nam hostes quotidie appropinquant, et procul dubio antequam hec Litere ad Maiestatem Vestram pervenerint nos et Regna nostra invadent.”⁴

A király és a katonai és politikai vezetés 1521-ben már tudatában volt, hogy mekkora vészt jelent a török támadás, ezt jelzi az a tény is, hogy sietve követeket küldtek az európai hatalmakhoz segélykérés céljából.⁵ A megélenkült diplomáciai tevékenység Angliára is kiterjedt; II. Lajos egyik korábbi nevelőjét, az udvarban élő olasz humanistát, Balbi Jeromost küldte VIII. Henrikhez. Úgy látszik, a magyar királynak pontos értesülései voltak az angliai hatalmi viszonyokról, mert 1521. augusztus 8-án tétényi táborából levélben fordult Thomas Wolsey kardinális yorki érsekhez, aki ez idő tájt VIII. Henrik nagyhatalmú kancellárja volt, és igen nagy befolyást gyakorolt az ügyek menetére.⁶ A magyar király a kardinális bizalmába ajánlotta követét, akivel „... ut cuiquid nunc in persona nostra pertractabit eadem ita accipiat ac si totum ex ore et precordijs nostris emanarent”.⁷ Balbi Jeromos el is utazott Angliába, és noha követjárásának eredményei nem ismeretesek, Doverből ő maga is levelet intézett Wolsey kardinálishoz, amelyből megtudhatjuk, hogy a török már nemcsak Magyarország határait támadja, hanem az ország belsejét szándékozik megrohanni, és már csak Cseh- és Németország segítsége révén kerülhető el a baj. A tatárok támadását Lengyelországnak sikerült visszavernie.⁸ Mind II. Lajos, mind Balbi Jeromos követ leveleinek alaphangja a címzett iránti nagy tiszteletről árulkodik, amely nemcsak a korabeli diplomácia szóhasználatának volt jellemzője, hanem újólaj jelzi: a király és követe ismerték a távoli Anglia politikai erőviszonyait. A mi Bakócz Tamásunkhoz némiképpen hasonló pályafutást befutó Wolsey alacsony sorból küzdött föl magát magas egyházi és világi pozíciókba, fényűző életmódot folytatott, nagy hatalmat összpontosított kezében, és akárcsak Bakócz Tamás, a pápai cím elnyerését is megcélozta, noha ezt neki sem sikerült elérnie. Kancellárként Anglia külügyeinek irányítása is reá hárult, így hát a magyar fél az ekkor éppen kialakulófélben lévő diplomáciai szokásoknak megfelelően járt el azzal, hogy magával Wolsey-val is kapcsolatba lépett.

Anglia hatalmi helyzete a korabeli Európában korántsem volt olyan jelentős, mint azt későbbi időszakok története alapján visszakövetkeztetve feltételezhetnénk. Franciaország vagy a Habsburg Birodalom hatalmi súlyával a kb. 4 millió lakosú Anglia nem vetekedhetett⁹, de az éppen ekkor elinduló gyarmatosítási folyamatba bekapcsolódni szándékozó szigetország fokozatosan ráébredve saját lehetőségeire, egyre aktívabban vesz részt az európai politikában, és már ekkor in

⁴ U. o. 62–64.

⁵ KOSÁRY 1978. 65.

⁶ S. T. BINDOFF: Tudor England. Penguin 1950. 82–88., The New Cambridge Modern History. Szerk.: G. R. ELTON. Cambridge 1958. II. 226–234. (A vonatkozó rész G. R. ELTON munkája.)

⁷ SIMONYI 1859. 66.

⁸ U. o. 67–69.

⁹ KOSÁRY 1978. 15.

statu nascendi megfigyelhetők a mindenkori angol külpolitikai vonalvezetés körvonalai, amelynek fő jellemvonása az érdekek, szándékok és lehetőségek hideg fejfel történő mérlegelése, és az ezekhez indomuló cselekvés.

1521-ben nem érkezett segítség Magyarország számára Angliából, és ebben valószínűleg nemcsak az játszott szerepet, hogy mint II. Lajos fentebb idézett levelében írja is, „országaink között igen nagy a távolság”, hanem az is, hogy az angol külpolitika irányítói nem találtak a két ország között oly mértékű érdekazonosságot, amely beavatkozást tett volna szükségessé. Ezt azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert a későbbiek során e tekintetben némi elmozdulás tapasztalható.

Nándorfehérvár és Szabács török kézre jutásával a déli végvár vonal megroppant, a jelentősebb erősségek közül Jajca tartotta még magát 1527-ig, de ennek ellátása is egyre nehezkesebbé vált. Az ország nyitva állt, és nyilvánvaló volt mindenki számára, hogy csak a töröktől függ, hogy mikor indít újabb nagyszabású hadjáratot Magyarország ellen. 1521 után újabb békekötésre nem került sor II. Lajos és Szulejmán között, az ország mégis öt év haladékot kapott a védelem újjászervezésére. A fel-fellángoló belpolitikai küzdelmek és a továbbra is meglévő, sőt súlyosbodó anyagi nehézségek ellenére Tomori Pál erélyes rendszabályai lehetővé tették, hogy a megtépázott déli végvár vonal továbbra is útját állja a kisebb török akcióknak. A török visszaszorítására azonban csak egy esetleges összeurópai hadjárat nyújthatott reményt, amelyet azonban mindig saját megoldatlan ellentéteikre való hivatkozással hátrítottak el az európai uralkodók. Kiemelkedő fontosságú ebben a vonatkozásban a francia—Habsburg ellentét.

1524. február 5. Pozsonyból II. Lajos újabb levéllel fordult VIII. Henrikhez, amelyben leírta, hogy most már semmi sem állja útját a töröknek, és Magyarország minden erejét megfeszítve sem képes egyedül ellenállni az ellenségnek, ezért az ország sorsa a keresztény fejedelmek kezében van. Újra felszólította VIII. Henriket: „Hortamur itaque Maiestatem Vestram et rogamus per omnipotentis dei nomen... per omnia Jura, que Reges Regibus, Amicos amicis iungunt et conciliant, ne patiatur... Regnum Hungariae, non postremum nec ociosum christianitatis membrum ab hoc corpore divelli...”¹⁰

A Habsburg—francia küzdelem 1525-ben újabb fordulatot vett, a páviai csatában I. Ferenc francia király maga is V. Károly fogságába került és csak 1526 elején sikerült kiszabadulnia. Mint ismeretes, már a fogságból a török szultán segítségét kérte ellenségei, a Habsburgok ellen. Ily módon közvetve Magyarország ellen is cselekedett: a Jagellók az 1515-ös kettős házassági szerződés óta a Habsburgok szövetségeseinek számítottak. A szultán 1526-os támadását persze nem kizárólag a francia király segélykérése váltotta ki, de mindenesetre jelzésértékű volt a tekintetben, hogy támadás esetén nem kell egységes törökellenes fellépésre számítani a keresztény fejedelmek részéről. Közben 1526 májusában megalakult a cognaci liga, I. Ferenc francia király, a pápa, Velence, VIII. Henrik angol király és néhány itáliai állam részvételével,¹¹ Habsburg-ellenes céllal. Anglia tehát a Habsburgok ellen foglalt állást, és a továbbiakban ez határozta meg Magyarországgal kapcsolatos magatartását is, igaz, igen sajátos módon. A pápa még 1526 februárjában felszólította az európai uralkodókat Magyarország megsegítésére,¹² II. Lajos

¹⁰ SIMONYI 1859. 71.

¹¹ KOSÁRY 1978. 163.

¹² A. THEINER: *Vetera monumenta Hungariorum sacra illustrantia*. Romae 1859—1860. II. 659. (továbbiakban: A. THEINER)., FRANKÓI V.: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetése a római szentszékekkel*. Bp. 1902. II. 384.

pedig 1526. márc. 25-én Budáról újabb levelet intézett VIII. Henrikhez, amely túllépve a korábbi levelek csak általánosságban segítséget, tanácsot, békeközvetítést sürgető hangnemén, konkrét pénzbeli segítséget kér az angol királytól. „...mittat Vestra Maiestas ad hoc Regnum nostrum subsidium pecuniarum.”, mégpedig gyalogság toborzására, amely Csehországban lehetséges „sed deest pecunia.” A továbbiakban beszámolt a török hadi előkészületeiről, melyek egyértelműen arra utalnak, hogy támadás várható. Hangsúlyozta: Magyarország minden tőle telhetőt megtesz, de ereje a törökével összehasonlítva csekély, és segítség nélkül biztos pusztulás vár rá.¹³ Június 21-én Budáról még egy levelet írt VIII. Henriknek a magyar király. Ebben már a tényleges hadihelyzetet kénytelen ismertetni: a szultán már elhagyta Nándorfehérvárt és az ország belseje felé nyomul előre akadálytalanul, ezért sürgős segítségre van szükség, „Nam frustra nobis postea auxilium feretur, dum hostis potencia in viscera huius regni nostri penetra-verit.”¹⁴

A mohácsi csatát az angol király segítsége nélkül kellett megvívnia II. Lajosnak, a király halála a csatában tragikus következményeket vont maga után az országra nézve. Bármilyen súlyos volt is a csapás, az angol–magyar kapcsolatok története szempontjából nem jelentett olyan korszakhatárt, mint a köztörténetben. John Wallop, angol követ 1527. április 26-án Olmützben kelt leveléből¹⁵ az alábbiakról értesülünk: a követ 1526 augusztusában kelt útra Angliából, hogy a királlyal (II. Lajossal) a csata előtt találkozzék. Váltókkal volt ellátva, amelyek a királynak nagy segítségére lettek volna, és amelyeket a követ 1527-ben Pozsonyban meg is mutatott Mária királynénak, II. Lajos özvegyének. („... and at my beyng ther I presentyd to Hyr the Kynges Hyghnys most hartyst recommendacions, schowing Hyr how I was sent owt of England in August last past, trus tyng that I schold have byn with the Kyng hyr husbond afoer the batell; and yf I cowyd have browght hyt to pas, hyt schold have byn motch for hys comfort and gret releve; and how I had my byllys of ex chaynge with me for the same.”) A levél azt bizonyítja, hogy bár későn ugyan, de érkezett némi segítség Magyarországra a távoli Angliából. A kérdés az, vajon VIII. Henrik miért nem reagált korábban II. Lajos segélykérő leveleire akkor, amikor még tényleges segítséget nyújthatott volna a török elleni küzdelemhez? Mint VIII. Henrik egyik, pápához írott levelében¹⁶ kifejtette, sokat ő sem tehet, mert neki is a saját érdekeivel kell törődnie. Mi érdeke fűződhetett ahhoz, hogy végül mégis küldjön némi segítséget II. Lajosnak? Megítélésünk szerint a választ az európai politikában kell keresnünk. VIII. Henrik, a Habsburg-ellenes cognaci liga tagja lévén, érdekelt volt a Habsburgok és szövetségeseik gyengítésében. Magyarországot, mint említettük, a Habsburgok szövetségeseinek tekintették. A látszólagos ellentmondás azonban feloldható: az angol fél a II. Lajos felé tett diplomáciai és katonai lépéssel nyilván Magyarország jóindulatát kívánta megnyerni, megtetézve azzal a szándékkal, hogy a Habsburgok hátában zavart keltsen. 1526 augusztusában, az angol követ útnak indításakor még nem lehetett előre látni sem II. Lajos halálát, sem az országot sújtó katonai vereség mértékét. Joggal tehetjük fel: Magyarországnak az angol külpolitikába való bevonásával VIII. Henriknek további tervei voltak. Közvetett adat¹⁷ alapján az sem zárható ki, hogy Magyaror-

¹³ SIMONYI 1859. 73–74.

¹⁴ U. o. 75.

¹⁵ U. o. 77–81.

¹⁶ A. THEINER II. 669.

¹⁷ SIMONYI 1859. 76.

szág és Anglia között valamilyen megállapodás is létrejött. Mindenesetre az angol külpolitika 1526 utáni vonalvezetése határozottan Habsburg-ellenes irányt követett, és ebbe beleillett a Habsburgok ellenfeleivel, nevezetesen I. János királlyal való kapcsolattartás. Ennek vizsgálata azonban már túllépne a jelen tanulmány keretein.

Összegezve megállapítható, hogy az 1521–1526 közötti évek az angol–magyar kapcsolatok történetében az összeköttetések szorosabbra fűzésének időszaká. II. Lajos segélykérő levelei ráirányították a figyelmet Magyarországra, aminek eredményeképpen az ország jelentősége felértékelődött az angol külpolitikában, és mivel az angol érdekeknek megfelelt a Habsburgok gyengítése, ezért először II. Lajos felé tettek kezdeményező lépést, majd annak fiatalon bekövetkezett halála után Szapolyai János iránt tanúsítottak érdeklődést, ami alkalmas eszköznek látszott a Habsburgok sakkban tartására. Nem véletlen, hogy Mária királyné nem engedte, hogy az imént említett John Wallop angol követ Szapolyaihoz utazzék.¹⁸ Figyelemre méltó az a tény is, hogy VIII. Henriknek a Habsburgokkal való szembefordulásával párhuzamosan csökkent Wolsey kardinális befolyása az angol udvarban, mivel Wolsey nem volt képes tető alá hozni az angol király Aragóniai Katalintól való elválását.

1526 tehát az angol–magyar kapcsolatok szorosabbra fűzésének nem vetett véget, hanem a felek politikájuk érintkezési pontjainak megfelelően közeledtek egymáshoz. A keresztény univerzalizmus gondolatának háttérbe szorulását jelzi, hogy az együttműködés nem jöhetett létre a törökellenes küzdelem jegyében, a kor politikai gondolkodásában már a reneszánsz eszmék térhódításának lehetünk tanúi.

¹⁸ U. o. 80.

ENGLISH—HUNGARIAN RELATIONS AT THE TIME OF THE BATTLE OF MOHÁCS

The years between 1521 and 1526 is the time of the establishment of closer ties in the history of Anglo-Hungarian relations. Driven by increasing threats on the part of Turkey, the Hungarian king Louis II asked for assistance through letters from the English king Henry VIII and Cardinal Thomas Wolsey, the Archbishop of York. England's role in the politics of the Continent was mainly a balancing and stabilizing one in the rivalry between France and the Hapsburgs. In the end of this period England joined the League of Cognac, and thus it was in its interests for Hungary to be drawn away from the sphere of the Hapsburgs' interests. This is the most probable cause of the sending of aid by Henry VIII to Hungary, which although arrived too late, pointed to the fact that Hungary's potential role as a balancing force against the Hapsburgs gained importance in the eyes of English foreign policy.